Menedékek 1681–1781 Zufluchten

Evangélikusok a pannon régióban az artikuláris gyülekezetek évszázadában

Evangelische in der pannonischen Region in den Jahrhunderten der artikularen Gemeinden

Egy uralkodó, egy ország, egy vallás – ez a modell volt általános Európában a vallásháborúk korának lezárulta után. Még a toleranciájáról híres Svájcban is mereven elkülönültek egymástól az államszövetséget alkotó katolikus és protestáns kantonok. Magyarország és Erdély volt az egyetlen kivétel a szabály alól. Az ország egyes részein, így például a pannon régióban is megmaradtak a katolikus többség mellett kisebbségi, protestáns szigetek egy-egy faluban, várban, városban.

A 18. századi pannon régió felekezeti viszonyai nem voltak sem békések, sem toleránsak. Az államhatalom és a többségi katolicizmus célja továbbra is az egyvallású állam kialakítása maradt. Az évek során tucatjával vették el a protestánsok templomait, üldözték el lelkészeiket, tanítóikat. Egyszerű hívek is szenvedtek el hitükért megaláztatást, üldöztetést, fogságot.

E bizonytalan helyzetben azok az artikuláris helyek maradtak meg a szabad vallásgyakorlat utolsó menedékei, melyeket az 1681. XXVI. tc. erre kijelölt. Ezekbe az eldugott falvakba, végvárakba zarándokoltak sok-sok kilométerről is lelkész és tanító nélkül maradt evangélikusok, hogy hitüket nyilvános közösségben is megélhessék. Hazatérve sem maradtak teljesen magukra. A hitélet megújítását célzó új teológiai irányzat, a pietizmus követői látták el Bibliával, énekeskönyvvel, hitbuzgalmi irodalommal azokat, akik hivatalosan ugyan már katolikussá lettek, de ragaszkodtak őseik hitéhez. Hűségüknek köszönhető, hogy a korszak végén, 1781-ben, a türelmi rendelet megjelenését követően több mint száz új gyülekezet keletkezett a „semmiből": a legtöbb éppen ezen a vidéken.

Mai, egyre inkább „egyvallástalanságú" világunkban jó tudni, hogy vannak még menedékek, ahol megélhetjük a közösséget Krisztusban – egymással.

A magyar protestáns egyházak történetének időrendi táblája 1520-tól 1859-ig, részlet | Anton Hartinger és Haan Antal színes litográfiája | 1866 körül

Chronologische Tafel über die Geschichte der protestantischen Kirchen in Ungarn zwischen 1520-1859, Detail | Farblitografie von Anton Hartinger und Antal Haan | um 1866

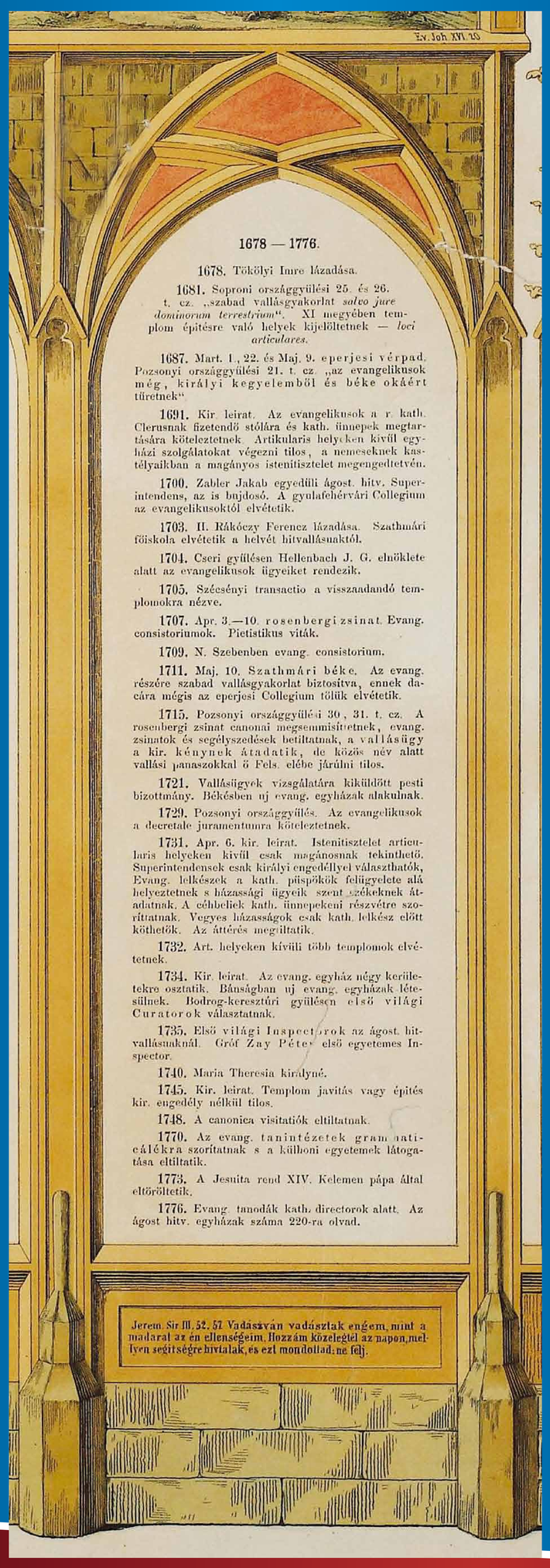

Ein Herrscher, ein Land, eine Religion –das Modell galt allgemein in Europa nach den Glaubenskriegen. Sogar in der für ihre Toleranz berühmten Schweiz sonderten sich ausgeprägt die einen Staatenbund bildenden katholischen und protestantischen Kantone ab. Ungarn und Siebenbürgen waren die einzigen Ausnahmen von dieser Regel. In bestimmten Teilen des Landes, so zum Beispiel in der pannonischen Region, verblieben neben der katholischen Mehrheit protestantische Inseln in je einem Dorf, einer Burg oder Stadt bestehen.

Die Religionsverhältnisse in der pannonischen Region im 18. Jahrhundert waren weder friedlich noch tolerant. Das Ziel der Staatsmacht und des mehrheitlichen Katholizismus blieb weiterhin die Herausbildung eines Staates mit einem Glauben. Während der Jahre wurden die Kirchen der Protestanten dutzendweise weggenommen, ihre Pfarrer und Lehrer vertrieben. Einfache Gläubigen erlitten wegen ihres Glaubens Demütigung, Verfolgung, Gefangenschaft.

In dieser unsicheren Lage blieben die Artikularorte die letzte Zufluchten der freien Religionsausübung, die das Gesetz XXVI/1681 dazu bestimmte. In diese versteckten Orte, Festungen pilgerten aus vielen, vielen Kilometern die Evangelischen, die ohne Pfarrer und Lehrer blieben, damit sie ihren Glaube in einer öffentlichen Gemeinde auch erlebten. Nach Hause zurückkehrend blieben sie auch nicht allein. Die neue theologische Richtung, die als Ziel setzte, das Glaubensleben zu erneuern, die Anhänger des Pietismus, versahen mit Bibeln, Gesangbücher, Glaubenseifer-Literatur diejenigen, die offiziel katholisch wurden, aber sich noch zum alten Glauben hingezogen fühlten. Ihrer Treue ist es zu danken, dass am Ende des Zeitalters, 1781, nach dem Erscheinen des Toleranzerlasses, mehr als 100 Gemeinden aus dem „Nichts" entstanden sind: die meisten gerade in dieser Gegend.

Heute, in unserer immer mehr „einglaubenslosen" Welt ist es gut zu wissen, dass es noch Zufluchten gibt, wo wir die Gemeinschaft in Christus erleben können – miteinander.

A NYUGATI (DUNÁNTÚLI) EVANGÉLIKUS EGYHÁZKERÜLET MEGBÍZÁSÁBÓL KÉSZÍTETTÉK A SOPRONI EVANGÉLIKUS GYŰJTEMÉNYEK ÉS AZ EVANGÉLIKUS ORSZÁGOS MÚZEUM.

IM AUFTRAG DES WESTLICHEN (TRANSDANUBISCHEN) EVANGELISCHEN KIRCHENBEZIRKS ANGEFERTIGT VON DEN ÖDENBURGER (SOPRONER) EVANGELISCHEN SAMMLUNGEN UND DEM EVANGELISCHEN ZENTRALMUSEUM, BUDAPEST.

KÖZREMŰKÖDTEK / ES WIRKTEN MIT:
Szövegek, molinók szerkesztése, kiállítás-rendezés / Texte, Bannerlayout, Ausstellungsveranstalter: Alpárné Szála Erzsébet, Harmati Béla László, Kertész Botond, Keveházi László, Krisch András, Zászkaliczky Zsuzsanna • Térképek / Karten: Michael Floiger • Német szöveg /deutscher Text: Krisch András • Grafikai tervezés / grafisches Layout: Rezessy Szabolcs • Fotó / Foto: Kalocsai Richárd, Véssey Endre

CIBÓRIUM (ostyatartó doboz) | jelzett: HC, bécsi mester | részben aranyozott ezüst | 17. század második fele

ZIBORIUM | Zeichen: HC, Wiener Meister | teils vergoldeter Silber | zweite Hälfte des 17. Jhs

I. LIPÓT MAGYAR KIRÁLY (1655–1705), német-római császár (1657–1705)

LEOPOLD I. UNGARISCHER KÖNIG (1655–1705), römisch-deutscher Kaiser (1657–1705)

AZ 1681-ES SOPRONI ORSZÁGGYŰLÉS

DER ÖDENBURGER LANDTAG 1681

És vallásának szabad gyakorlatában, mától fogva jövőre senkit a hazafiak közül semmiképpen ne háborgassanak.
(1681. évi XXV. törvénycikk 3.§)

P

A Wesselényi-összeesküvés után a „jogeljátszás" elméletére hivatkozva I. Lipót kísérletet tett a centralizáció és a rekatolizáció erőszakos megvalósítására. 1672 ősze után az ellenreformáció a protestáns egyházak dologi javai után a személyi állományra helyezte a támadás hangsúlyát. 1674 márciusáig kb. 730 prédikátort rendeltek a Pozsonyban felállított törvényszék elé, ahol a hitük mellett kitartókat gályarabságra ítélték. Thököly hadi sikerei és a francia külpolitikai helyzet azonban arra sarkallta a jezsuiták által nevelt I. Lipótot, hogy összehívja 1681-ben a soproni országgyűlést. Itt a katolikusok nem alkottak egységes álláspontot, mivel a magyarországi politikai helyzet rendezése érdekében engedményeket kellett tenniük.

Az országgyűlés által elfogadott, vallást érintő 25. és 26. tc. alapján az elűzött lelkészek és tanítók ismét hivatalba léphettek, a protestánsok által épített templomokat – ha azokat nem szentelték fel katolikusnak – visszakapták, az ország észak-nyugati részén pedig 11 vármegyében 2-2, a törvénycikkben megnevezett (artikuláris) helyet határoztak meg, ahol nyilvánosan gyakorolhatták a protestánsok vallásukat. A már használatba vett templomokat 19 megyében megtarthatták a protestánsok, tizenhat véghelyen, illetve a felsorolt szabad királyi és bányavárosokban pedig templomot építhettek. A törvény külön említette Sopront, ahol a korábbi vallásgyakorlat maradt meg, továbbá Pozsonyt, ahol a külvárosban építhettek az evangélikusok templomot.

Az engedményeket a protestánsok kevesellték, a katolikusok sokallták. Az ellentétek azonban sokkal mélyebbek voltak, mint hogy azokat egy törvénnyel el lehetett volna simítani.

EMLÉKTÁBLA a Cézár-ház falán
GEDENKTAFEL am Caesar-Haus

CIBÓRIUM passiójelenetekkel | Johann Andreas Thelot, Augsburg | aranyozott ezüst, ékkövekkel, 1676

ZIBORIUM mit Passionszenen | 1676

PERSELYLÁDA | Fedele belső oldalán evangéliumi jelenet: az özvegyasszony két fillérje. | fa, olaj, faragott, festett | német mester, 17. század második fele

OPFERSTOCK | deutscher Meister, zweite Hälfte des 17. Jhs

LACKNER KRISTÓF (1571–1631): Sopron látképe | rézmetszet | 1620 körül | A latin felirat fordítása: Bástyám és erőm az Úr

CHRISTOPH LACKNER (1571–1631): Ansicht von Ödenburg | Kupferstich | um 1620 | Übersetzung der lateinischen Inschrift: Meine Bastei und Kraft ist der Herr

Und bei der Ausübung der Religion ab heute und in der Zukunft darf niemand aus den Einheimischen gestört werden. (Art. XXV. 3.§ vom 1681)

P

Nach der Wesselényi'schen Verschwörung versuchte Leopold I. bezugnehmend auf die „Verwirkungstheorie" die Zentralisation und die gewaltsame Rekatholisation durchzuführen. Nach dem Herbst 1672 legte die Gegenreformation den Schwerpunkt des Angriffes auf den Personalbestand der protestantischen Kirche. Bis März 1674 zitierte man 730 Prediger nach Preßburg vor den Gerichtshof, wo diejenigen, die bei ihrem Glauben beharrten, zur Galeerensklaverei verurteilt wurden. Die Kriegserfolge Thököly's und die französische außenpolitische Lage feuerten den von den Jesuiten erzogenen Leopold an, dass er den Ödenburger Landtag zusammenruft. Hier war die katholische Partei nicht einheitlich, da sie im Interesse der Bereinigung der ungarischen politischen Lage Zugeständnisse machen musste.

Nach den vom Landtag verabschiedeten, die Religion betreffenden Artikel 25. und 26. durften die vertriebenen Pfarrer und Lehrer ihr Amt wieder bekleiden, die Protestanten bekamen ihre Kirchen wieder zurück, falls diese noch nicht nach katholischem Ritus geweiht worden waren. Im nordwestlichen Teil Ungarns bestimmte das Gesetz in 11 Komitaten in je 2 Ortschaften die sg. Artikularorte, wo die Protestanten ihre Religion öffentlich ausüben konnten. Die schon benutzten Kirchen durften die Protestanten in 19 Komitaten behalten, in 16 Festungen, bzw. in den erwähnten königlichen Freistädten und Baubergstädten war der Kirchenbau erlaubt. Das Gesetz erwähnte auch Ödenburg, wo die frühere Religionsausübung blieb, weiterhin Pressburg, wo die Evangelischen in der Aussenstadt eine Kirche bauen durften.

Diese Zugeständnise hielten die Protestanten für zu wenig, die Katholischen für zu viel. Die Gegensätze waren zu tief, mit einem Gesetz waren die nicht zu überbrücken.

CÉZÁR-HÁZ | Az utolsó tulajdonosa után Caesar-háznak nevezett soproni épület 14. századi, gótikus eredetű. Mai, barokk formáját az 1676-os tűzvész után kapta. Falai között működött az 1681-es országgyűlés főrendiháza

CAESAR-HAUS | Das Haus wurde nach dem letzten Eigentümer benannt, es ist aus dem 14. Jh., ursprünglich in gotischem Stil erbaut. Seine heutige Form erhielt es nach dem Feuerbrand von 1676. Zwischen den Wänden tagte 1681 das Magnatenhaus des ungarischen Landtages

A TEMPLOM MAI KÜLSŐ KÉPE | 1784, torony: 1879

DAS AUSSENBILD DER HEUTIGEN KIRCHE

Két deszkára festett angyal fogja közre az oltárképet: a keresztre feszített Krisztus Máriával és Jánossal | ismeretlen festő | 1713

Zwei auf Brett bemalte Engel nehmen das Altarbild in die Mitte: der gekreuzigte Jesus mit Maria und Johann | unbekannter Maler | 1713

ARTIKULÁRIS HELYEK / ARTIKULARORT

NEMESCSÓ

TSCHOBING

„más helyeken pedig Ő felsége jóságos határozata szerint, temlomok építésére s iskolák és paplakok felállítására való területeket emez ágostai és helvét hitvallások hiveinek kényelméhez képest, ugyanazok a biztosok az alábbi sorban jelöljenek ki.
1. § A miképen az ország minden megyéjében ezt meg is engedték és jelesül Vasmegyében azok részére, kik az ágostai hitvallást követik, Demőkön és Nemes-Csón." 1681/XXVI. tc.

P

A protestáns gyülekezet megalakulásáról nem maradt fent pontos adat, de a 17. század elejéről már ismerünk itt szolgáló lelkészeket. Az artikuláris rendelet életbe lépésével (1681) a kis gyülekezet hirtelen Vas megye egyik lutheránus központjává vált. Muraszombattól Kőszegig Vas megye északi és nyugati része is Nemescsóhoz tartozott. A magyar lelkész mellett német lelkész és vend anyanyelvű tanító is szolgálta a híveket. A Kőszegről elüldözött német lelkészek itt leltek menedékre.

Nemescsó jelentőségét nemcsak kiváltságos helyzete, hanem sokat tanult, művelt lelkészei is erősítették. Közülük is kiemelkedett az itt működő tudós Ács Mihály (1631–1708), akiről még a vizitáló Kazó István vasvári prépost is elismerően nyilatkozott. Rajta kívül itt szolgált a pietizmus szellemi irányzatát képviselő – a parókusi állásban egymást követő – három lelkész, Kis Péter, Sartorius Szabó János és Fábri Gergely is. A hely jelentőségét mutatja, hogy a Türelmi rendelet (1781) után az ide járók közül 4 magyar, 5 szlovén és 11 német gyülekezet vált ki és önállósult.

Az újra kis falusi gyülekezetté váló közösség ma ismert temploma már a Türelmi rendelet után épült (1784), de előtte középkori eredetű templomocskája mellett két hevenyészett, fából összeállított imaterme is volt a nagyszámú hívő befogadására. Három különböző darabból összeállított szószékoltára a legrégebbi, mely a mai Magyarország területén fennmaradt.

KEHELY ÉS PATÉNA ún. nagyvirágos ornamentikával | részben aranyozott ezüst | 17. század vége

KELCH UND PATENE mit einer sg. Großblumen – Ornamentik | teils vergoldetes Silber | Ende des 17. Jhrs

OSTYATARTÓ DOBOZ, az artikuláris előtti időszak emléke | fedelén Agnus Dei (Isten báránya | körben donációs felirat: *Csináltatta és ajánlotta ez Ostya tartó szelenczét; SIMON SZABO GYORGY a Magyar Templomban Valo oltari Szentségek Ky.szolgáltatására* | ezüst, vésett dísszel, részben aranyozva | IC mesterjegy (Pápa) | 1652

HOSTIENBEHÄLTER, Erinnerung vor der Artikularzeit | auf dem Deckel Agnus Dei (Gottes Lamm) | rundherum eine Donationsinschrift: *dieses Hostienbehälter wurde von SIMON SZABO GYÖRGY zur Ausgabe des Altarsakraments in der ungarischen Kirche gespendet* | Silber, gravierte Zierde, teils vergoldet | IC Meisterzeichen (Pápa) | 1652

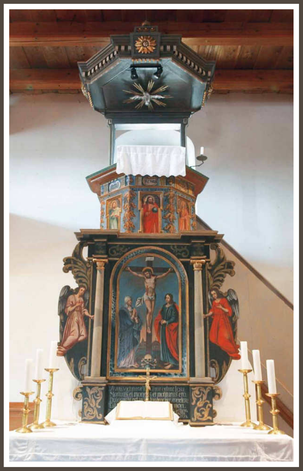

A SZÓSZÉKOLTÁRT 1713-BAN állíttatta Csóji Ádám és István, földesurak és Záborszky János lelkész. | A hangvetőn a Szentlélek galambja, a szószékkosáron Jézus és a négy evangélista látható

DER KANZELALTAR wurde 1713 durch Ádám und István Csóji, Grundherren, und János Záborszky, Pfarrer, gestiftet | Auf dem Schalldeckel ist die Taube vom Heiligen Geist, auf dem Kanzelkorb sind Jesus und der vier Evangelist zu sehen

„Laut der Anordung Eurer Hoheit werden Orte für Kirchen-, Schul- und Pfarramtbau für die Gläubigen der Augsburger und Helvetischen Religion bestimmt:
1. § Wie in allen Komitate des Landes im Komitat Eisenburg wurde das erlaubt für diejenigen, die die Augsburger Religion folgen in Demők und in Nemes-Csó." XXVI/1681.

P

Wir haben keine Daten über die Gründung der protestantischen Gemeinde, aber vom Anfang des 17. Jahrhunderts kennen wir schon Pfarrer, die hier dienten. Als das Artikulargesetz in Kraft trat (1681) wurde die kleine Gemeinde plötzlich zu einem lutheranischen Zentrum im Komitat Eisenburg. Von Muraszombat bis Güns, sogar der westliche und nördliche Teil des Komitates gehörte hierher. Neben dem ungarischen Pfarrer diente den Gläubigen ein deutscher Pfarrer und auch ein wendischer Lehrer. Die aus Güns vertriebenen Pfarrer fanden hier eine neue Zuflucht.

Die Bedeutung von Nemescsó wurde nicht nur wegen seiner privilegierten Lage verstärkt, sondern durch seine gelehrten, gebildeten Pfarrer. Von denen zeichnet sich der hier dienende Wissenschaftler Mihály Aáchs (1631–1708) aus, über ihn äusserte sich der hier visitierende István Kazó, Eisenburger Propst, auch anerkennend. Ausser ihm dienten hier noch nacheinander drei Pfarrer, alle Vetreter des Pietismus, undzwar Péter Kis, János Sartorius Szabó und Gergely Fábri. Die Bedeutung des Ortes zeigt, dass nach dem Toleranzedikt (1781) aus den bisher hierher kommenden 4 ungarische, 5 slowenische und 11 deutsche Gemeinde ausgeschieden bzw. unabhängig wurden.

Die heute bekannte Kirche der wieder klein gewordenen Gemeinde wurde nach dem Toleranzedikt (1784) gebaut, aber davor stand schon eine mittelaterliche kleine Kirche neben zwei oberflächlich aus Holz gebauten Betsälen für den Empfang der vielen Gläubigen. Der aus drei Teilen zusammengesetzten Kanzelaltar ist der älteste, der im heutigen Ungarn erhalten blieb.

ÚRVACSORAI KANNA | adományozó felirattal: Az N. Csoy AugConf. levő magyar Eccl. Szamara Csinaltatta N. Horváth Kata | ón | 1783

ABENDMAHLKANNE | mit Stifterinschrift: *Für die Nemescsóer Ev. Kirchengemeinde liess N. Horváth Kata anfertigen* | Zinn | 1783

A TEMPLOMBELSŐ a 18. század elején készült oltárral

DAS KIRCHENINNERE mit dem Altar aus dem Anfang des 18. Jhs

JÁNOS EVANGÉLISTA szobra a szószékről

Statue von **JOHANN EVANGELIST** von der Kanzel

ARTIKULÁRIS HELYEK / ARTIKULARORT

NEMESKÉR

Az evangélikusok „nem áttérteknek, nem újhitűeknek, hanem az emberi hozzátételektől és tévedésektől megtisztított igaz keresztyén és katholikus egyház tagjainak tudták és nevezték magokat, s mint ilyenek jártak az őseik által épített régi kis templomukba tovább is.” (Payr Sándor)

P

Nemeskér kezdetben Horpács filiája, majd 1603-ban Lövőhöz csatlakozott, 1644-től már anyagyülekezet volt. Az artikuláris időszakban Nemeskérhez 32 község tartozott.

A ma is álló templom 1732-ben épült fel Perlaky József lelkész idejében, miután a régi, 200 éven keresztül használt épületet erőszakkal elvették.

A „nagy templomper”-ként elhíresült eset 1731-ben a nemeskéri római katolikusok nevében folyt, de ott állt mögöttük a püspök, a főispán, az alispán, az Esterházy és Széchenyi grófok, a vármegyei ügyész, a szolgabírák és az egész hivatalos vármegye. 1732. jan. 31-én a kis templommal együtt elvették az evangélikus paplakot és iskolát is. Egyházi épületeik erőszakos elfoglalása a törvény által biztosított helyen felrázta és elszánt küzdelemre izgatta nemcsak Sopron, hanem még Vas megyének evangélikus nemességét is. Az új templom építése az engedélyek gyors beszerzése után olyan iramban haladt (hat hónap alatt felépült), hogy a vármegyei ügyész ijedt levélben tiltakozott a vármegyénél az evangélikusok „bazilika építése” ellen. A felépült templom külső formája a korszak protestáns építészetére vonatkozó megszorításokat példázza. Teteje nem emelkedhetett ki a környező házak sorából, ablakai nem lehettek íves záródásúak. Nem lehetett apszisa, és az épület fedését is csak két, hosszában elnyúló alacsony tetővel engedélyezték. A külső harangláb és az udvarról nyíló bejárat is azt a célt szolgálta, hogy az imaház ne templomra, hanem gazdasági épületre, leginkább magtárra hasonlítson.

A végfalig karzatos fatemplom szószékoltára több különböző korból és helyről való elemből áll, melyeket a helyszínen építettek össze. A barokk oltár mögött áll ma is a gazdagon faragott reneszánsz szószék.

FARAGOTT KAGYLÓDÍSZ a karzat szerkezetéről

GESCHNITTENE MUSCHELZIERDE von der Galeriestruktur

A NEMESKÉRI TEMPLOM | 1732
DIE KIRCHE IN NEMESKÉR | 1732

A SZÓSZÉK a négy evangélistával | német munka | 1640 körül | a nemeskéri oltárral összeépítve 1736-ban

DIE KANZEL mit den vier Evangelisten | deutsche Arbeit | um 1640 | zusammengebaut mit dem Nemeskérer Altar 1736

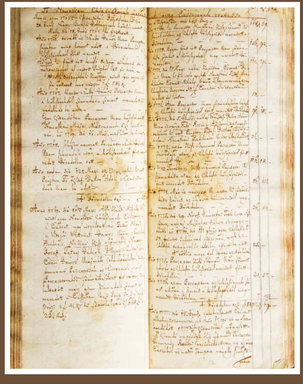

„A NEMESKÉRI ECCLESIA CASSÁJÁNAK STÁTUSA” | Fábri Gergely kézirata | 1734

„STATUS DER NEMESKÉRER GEMEINDECASSA” | Manuskript von Gergely Fábri | 1734

„Die Evangelischen nannten sich selbst nicht als Übergetretene oder Anhänger des neuen Glaubens, sondern vom mennschlichen Zufügungen und von Irrtümmern gereinigten wahre Christlichen und Mitglieder der Katholischen Kirche und als solche besuchten sie weiterhin von ihren Ahnen aufgebauten kleinen Kirchen.” (Sándor Payr)

P

Nemeskér war anfangs eine Tochtergemeinde von Horpács, dann 1603 schloss sie sich an Lövő an, ab 1644 war es schon eine Muttergemeinde. In der artikularischen Zeit gehörte zu Nemeskér 32 Gemeinden.
Die noch heute erhaltene Kirche wurde 1732 erbaut in der Zeit des Pfarrers József Perlaky, nachdem das alte, 200 Jahre lang benutztes Gebäude mit Gewalt weggenommen wurde.
Der Fall, der als „Grosses Kirchenprozess” berühmt wurde fand 1731 im Namen der Nemeskérer Katholischen statt, aber hinter ihnen stand der Bischof, der Obergespan, der Vicegespan, die Grafen Esterházy und Széchenyi, der Staatsanwalt des Komitates, die Stuhlrichter und das ganze offizielle Komitat. Am 31. Januar 1732 wurde die kleine Kirche samt dem evangelischen Pfarramt und der Schule weggenommen. Die gewaltsame Wegnahme kirchlicher Gebäude in einem vom Gesetz gesicherten Ort rüttelte die adeligen Evangelischen nicht nur im Komitat Ödenburg, sondern auch in Komitat Eisenburg auf und veranlasste sie zu einem entschlossenen Kampf. Der Bau der neuen Kirche nach dem Beschaffen der Genehmigungen ging so schnell (aufgebaut in 6 Monaten), dass der Staatsanwalt des Komitates in einem Brief erschrockend beim Komitat gegen den „Basilikenbau” der Evangelischen protestierte. Die äussere Form der aufgebauten Kirche illustriert die Einschränkungen des protestantischen Baus seiner Zeit. Ihr Dach durfte nicht höher sein, als die umliegenden Häuserreihe, ihre Fenster durften sich nicht bogenförmig schliessen. Sie durfte keine Apsis haben, und die Bedachung durfte nur zwei längs erstreckende niedrige Dächer haben. Der äußere Glockenstuhl, der Eingang zum Hof, und dienten dem Zweck, damit das Bethaus nicht einer Kirche ähnelt, sondern einem Wirtschaftshaus, hauptsächlich einem Getreidespeicher.
Der Kanzelaltar der Holzkirche, die bis zur Endmauer einen Chor hat, besteht aus Elementen verschiedener Zeiten und Orte, die am Ort zusammengebaut wurden. Hinter dem Barockaltar steht noch heute die reich geschnitzte Renaissance – Kanzel.

A 19. század végén jelentősen átépített **CELLDÖMÖLKI EVANGÉLIKUS TEMPLOM** (1744) belső képe ma is jól mutatja az artikuláris kor jegyeit

Das Innere der am Ende des 19. Jhs. bedeutend umgebauten **CELLDÖMÖLKER EVANGELISCHEN KIRCHE** (1744) zeigt noch heute sehr gut die Merkmale der Artikularzeit

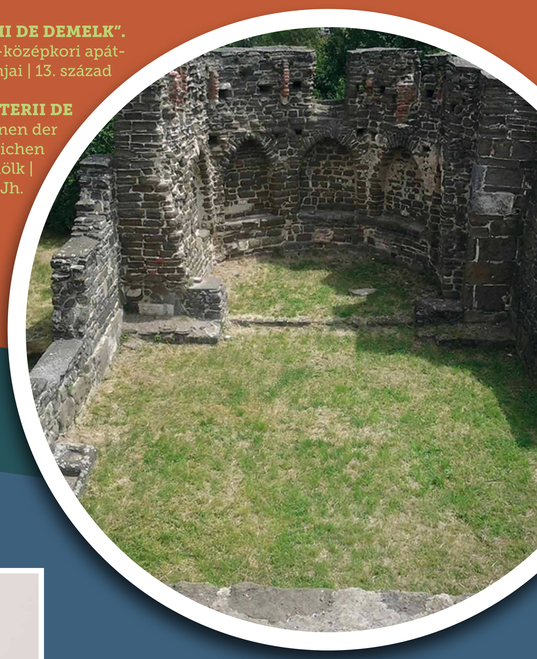

„MONASTERII DE DEMELK". Pórdömölk kora-középkori apátságának romjai | 13. század

„MONASTERII DE DEMELK". Ruinen der frühmittelalterlichen Abtei in Pórdömölk | 13. Jh.

ARTIKULÁRIS HELYEK / ARTIKULARORT

NEMESDÖMÖLK

„Most nyaggatják, rontják szép Kemenesallyát, / Mert reája vivék a nagy száraz gállyát, / Hadakat fegyverrel s így álla boszúját / Rajta az ellenség, rontja Krisztus nyáját. // Oda van Asszonyfa, Csönge és Mesteri, / Sok próbákkal híres Saágh, nemes Simonyi, / Szent Márton és Vönöczk, oda jó Magasi, / Több szép Eklésiák, sír most a Szergényi."
(Fábri Gergely, 1733)

Ahogy a középkori apátsággal bíró Pórdömölk jelentősége csökkent az idők során, lett egyre fontosabb Nemesdömölk. A jórészt evangélikus nemesek lakta falu a 17. században Kemenesalja központjává vált. A törvénycikk kihirdetésekor *„templom és iskola és parókia nélküli artikuláris hely"* lett. E korszak első lelkésze Pozsgay Márton volt, aki nem lakhatott az apátsági „parókia" épületben, valószínűleg a falu nemesei tartották el.

Később lelkész híján tanítók mindig működtek, ha nem is méltó körülmények között: *„az iskola a falu keleti végén áll, azelőtt a csordás lakott benne."* 1696-ban, az ötlet első felmerülésekor hiába is emeltek volna kápolnát, prédikátor – Király Máté személyében – csak 1718-ban érkezett. Boros György tanító 1711-ben felajánlotta, hogy saját költségén kápolnát épít, ha a dömölkiek a fát adják és szállítják. A fakápolna valóban elkészült ebben az évben, és a helyiek számára épp elegendő is volt, de az artikuláris helyre járó nagyobb gyülekezet nem fért el benne.

Amikor 1731–33-ban a környékbeli 18 gyülekezet elveszítette templomát, nem volt más megoldás: a szabad ég alatt tartották az istentiszteleteket. Miskei Ádám lelkész így emlékezik: *„a nagy ünnepekre sűrűbben összegyűlendő nép kényszerült az elég tágas temetőben hallgatni a szent beszédet nagy fáradságára és kellemetlenségére, különösen a szónokoknak."*

1700 óta új épületben működött a magyar és a latin nyelvű iskola, az istentiszteleteket pedig két lelkész tartotta magyarul és németül. Nyelvtudása miatt került ide 1743-ban Wittenbergből Kis Zsigmond. Miskeivel ők építették fel az első artikuláris templomot (1744), Béccsel való hosszú hadakozás után.

ÚRVACSORAI KANNA | Celldömölk | részben aranyozott ezüst | 18. sz.

ABENDMAHLKANNE | Celldömölk | teils vergoldetes Silber | 18. Jh.

ÚRVACSORAI KEHELY | Celldömölk | aranyozott ezüst, filigrános, bőrtűs díszszel | a mesterjegy feloldatlan | 1500 körül

ABENDMAHLKELCH | Celldömölk | vergoldetes Silber, mit Filigran, Goldkorn | das Meisterzeichen ist ungelöst | um 1500

HALOTTAS LEPEDŐ TÖREDÉKE | lenvászon, pamutfonal, vegyes öltések | Kemenesmagasi-Celldömölk | 18. sz.

BRUCKSTÜCK EINES LEICHENTUCHES | Leinen, Baumwollgarn, gemischte Stiche | Kemenesmagasi-Celldömölk | 18. Jh.

„Eben jetzt wird das schöne Kemenesalja belästigt und beschädigt..."
(Gergely Fábri, 1733)

Wie die Bedeutung von Pórdömölk mit mittelalterlicher Abstei sank, so wurde Nemesdömölk immer bedeutender. Das von hauptsächlich evangelischen Adeligen bewohntes Dorf wurde im 17. Jhr. zu einem Zentrum in Kemenesalja. Es ist kein Zufall, dass so ein Dorf das Artikularrecht bekam, wo früher nicht einmal ein Prediger tätig war, der erste János Laki diente erst 1673–1674. Nemesdömölk wurde *„zu einem Artikularort, ohne Kirche, Schule und Pfarramt."* Der erste Pfarrer der Zeit war Márton Posgay, der nicht im „Pfarramt" der Probstei wohnen durfte, wahrscheinlich erhielten ihn die Adeligen des Dorfes.

Das Schulwesen war ganz wichtig in der Gemeinde. Da es an Pfarrer fehlte, war der Lehrer wichtig, wenn er auch nicht immer in würdigen Umständen lebte. *„...Die Schule steht am östlichen Ende des Dorfes, vorher wohnte hier der Hirt."* Umsonst hätte man eine Kapelle, als 1696 der Gedanke zum ersten Mal auftauchte, gebaut, ein Prediger Namens Máté Király kam erst 1718 an.

György Boros bot 1711 an, dass er aus eigenen Kosten eine Holzkapelle baut, falls die Dömölker dazu Holz geben und liefern. Die Holzkapelle wurde dieses Jahr aufgebaut, für die Einheimischen reichte sie aus, aber für eine grössere Gemeinde als Artikularerort war sie zu klein.

Als 1731-1733 die 18 umliegenden Gemeinden ihre Kirchen verloren, gab es keine andere Lösung: sie hielten die Gottesdienste unter dem freien Himmel. Der Pfarrer Ádám Miskei erinnert so: *„bei den grösseren Feiertagen musste die grosse Menge im breiten Friedhof die heilige Rede hören, was mühevoll und unangenehm war, besonders für den Redner."*

Ab 1700 wirkte in einem neuen Gebäude die ungarische und lateinische Schule, und die zwei Pfarrer hielten die Gottesdienste auf ungarisch und deutsch. Wegen seiner Sprachkenntnisse gelang Zsigmond Kis 1743 aus Wittenberg hierher. Zusammen mit Miskei bauten sie 1744 die erste Artikularekirche auf, nach langem Kampf und Hin und Her mit Wien. Das riesige getreidespeicherartiges Gebäude bekam einen Chor, dann Orgel und Glocke (1761, 1762, 1763), die man auf einen Glockenstuhl aufhing.

A VADOSFAI TEMPLOM 1911 előtt

DIE VADOSFAER KIRCHE vor 1911

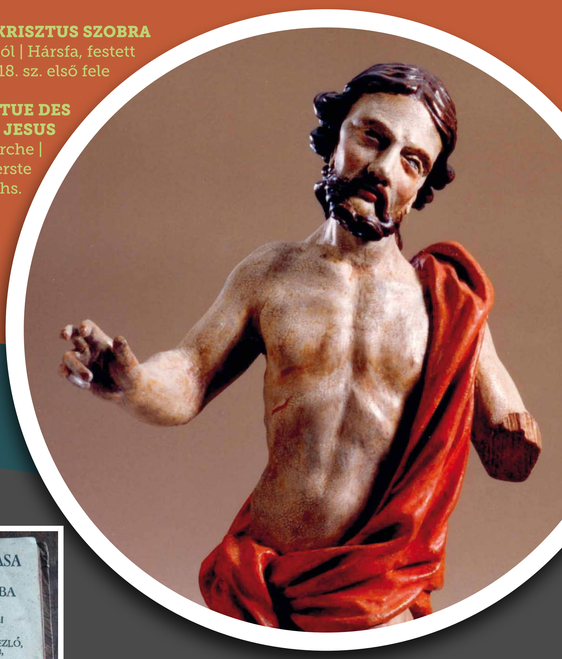

FELTÁMADT KRISZTUS SZOBRA a korábbi templomból | Hársfa, festett | 18. sz. első fele

DIE STATUE DES AUFERSTEHENDEN JESUS aus der früheren Kirche | Lindenbaum, bemalt | erste Hälfte des 18. Jhs.

ARTIKULÁRIS HELYEK / ARTIKULARORT

VADOSFA

„Vadosfa ki lőn tüntetve, mint egykor a kicsiny Bethlehem. Az emberek gondoltak gonoszt cselekedni, de az Úr azt jóra fordította.”
(Payr Sándor)

P

A Kapuvárhoz közeli, részben nemesi származású falut már a 13. században oklevelek említik. Lakossága a reformáció korai szakaszában csatlakozott a lutheri ághoz. A falu kezdetben Mihályi filiája volt, a hívek valószínűleg az iskolában gyűltek össze istentiszteletre – prédikáció csak havonta egyszer jutott.

Az artikuláris hely kiváltsága nem jelentett azon nyomban fellendülést Vadosfának. A környékbeli gyülekezetek két évtizeddel későbbi feloszlatása és a magán istentiszteleteket tiltó rendelet vezetett ahhoz, hogy Vadosfa kiemelt szerephez jutott: menedékké lett. Ugyan anyakönyvet csak 1707-ben kezdtek vezetni, az itt szolgált lelkészek nevét bejegyzésekből ismeri az utókor. Vagy harminc faluból zarándokoltak ide a hívek. *„Miként az anyatyúk az ő fiacskáit, úgy gyűjté szárnyai alá Vadosfa is az elárvult híveket. S miként pusztai vándorok az egyetlen üdítő forráshoz, miként a buzgó muzulmán Mekka szent városához: úgy özönlöttek a hívek napi járóföldről is Vadosfához.”*

Az első templom, amiről biztos forrásunk van, szerény, deszkából épült hajlék lehetett, mégis elég méltó ahhoz, hogy az „utolsó” neves patrónust, Telekesi Török Istvánt ennek kriptájában temessék el. Az új – karzatos, 800 férőhelyes – templomot, amelyre negyven falu népe adakozott, 1734-ben szentelték fel, Szent Márton napján. 1750-ben Fábri Gergely lelkész püspökké választásával püspöki székhellyé lépett elő a kis falu. 1751-ben „vallási zavargás” tört ki: a provokáció során haláleset történt, a pénzbírságból aztán a katolikus kápolnát jókora templommá bővítették, sokakat fogságra vetettek, Fábrinak távozni kellett. Még azt is elérték, hogy Szent Istvánkor, a búcsú napján zárva tartassék a lutheránusok temploma! A korszak végén, az orgonaépítő Kutsera Márton lelkészsége idején a katolikusok a harangot vették el. Az új harangtorony építésére szóló engedély már a Türelmi rendelet kihirdetése után, 1785-ben érkezett.

AZ ISTEN NÉPÉNEK LAKÁSA az Békességnek Hajlékába; ’s AZ ISTEN MENNYEI HÁZÁBA kivánkozó LELEKNEK ohajtás, az az Sz. Pál Apostolnak 1 Cor. V. t. 2. 3. Szavaiból vétetett Halotti Elmélkedés Mely TEKENTETES, NEMES, NEMZETES, VITÉZLŐ, Régi Nemzetségű, Nemességű, Nagy Familiájú, jó hírrel, Névvel, tisztökkel, és kegyes emlékezetű TELEKESI TÖRÖK ISTVÁN Vramnak, utolsó Tiszteségének meg adásakor, és az ő hideg Testének az örnök maga örökös Gyrpaiban bé-ásztatkor, Nemes Soprony Vármegyében, Vados-fán, Anno 1723. die 6. Aprilis, nagy Tekéntetes öszvő Gyülekezettel, és Siralmas kesörtéssel tartatott TOTH JANOS, Az Augustana Confession levő Théti Ecclesiának mostanlan Lelki Pastorra, és Con-Seniora alatt.

LIPSIÆ, LITTERIS ANDREÆ ZEIDLERI.

TÓTH JÁNOS, TÉTI LELKÉSZ TEMETÉSI IGEHIRDETÉSE Telekesi Török István felett | 1723. április 6.

DIE BEERDIGUNGSPREDIGT VON JÁNOS TÓTH über István Telekesi Török | 6. April 1723.

A RADÓ CSALÁD CÍMERE a vadosfai templomban lévő családi széken | 1719

WAPPEN DER FAMILIE RADÓ auf dem Familienstuhl in der Vadosfaer Kirche | 1719

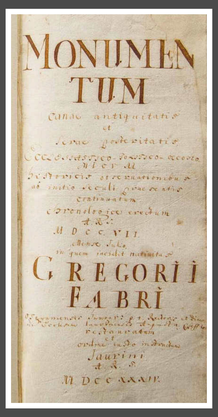

MONUMENTUM

GREGORII FABRI

FÁBRI GERGELY EMLÉKIRATAI | A püspök 1737 és 1753 között szolgált Vadosfán | Kézirat | 1734

MEMOIREN VON GERGELY FÁBRI Superintendent | Manuskript | 1734

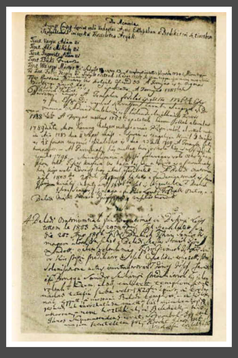

BERZSENYI LAJOS LELKÉSZ (Vadosfán szolgált: 1787–1813) **BEJEGYZÉSEI** az anyakönyvben

Die Eintragungen in der Matrik von Pfarrer **LAJOS BERZSENYI** (diente in Vadosfa: 1787–1813)

KERESZTELŐ KANNA – billentő gombja a Radó család címerállata | Ón, öntött, vésett | 18. sz.

TAUFKANNE – auf seinem Knauf das Wappentier der Familie Radó | Zinn, gegossen, graviert | 18. Jhr

„Vadosfa ist ausgezeichnet, wie einst das kleine Bethlehem. Die Menschen wollten etwas Schlechtes tun, aber Gott wandte das auf das Gute.”
(Payr Sándor)

P

Das Dorf, in der Nähe von Kapuvár, teils von Adeligen bewohnt, wird schon im 13. Jhr. in den Urkunden erwähnt. Seine Bewohner schließen sich schon in der frühen Periode der Reformation an den Lutherischen Zweig an. Das Dorf war anfangs eine Tochtergemeinde von Mihályi, die Gläubigen sammelten sich wahrscheinlich in der Schule zum Gottesdienst, gepredigt wurde nur einmal im Monat.

Der Privileg des Artikularortes bedeutete nicht sofort einen Aufschwung für Vadosfa. Die Auflösung der umliegenden Gemeinden zwei Jahrzenten später und die Anordnung, die die Privatgottesdienste verbot führte dazu, dass Vadosfa zu einer überragende Rolle kam: es wurde zu Zufluchtsort. Obwohl erst 1707 mit der Matrikenführung angefangen wurde, kennt die Nachwelt aus verschiedenen Eintragungen die Pfarrer, die hier dienten. Aus ca. 30 Dörfer pilgerten die Gläubigen hierher. *„Wie die Hühnermutter ihre Söhnchen, so nahm Vadosfa die verwaisten Gläubigen unter sein Flügel. Und wie die Wanderer auf der Pußta zur einzig erfrischender Quelle, wie der glaubenseifrige Musulman zum heiligen Mekka: so strömten die Gläubigen aus einer Tagesfahrt nach Vadosfa.”*

Die erste Kirche, über die wir sichere Quellen haben, war wahrscheinlich ein aus Brettern gebautes Obdach, trotzdem würdig dazu, dass der „letzte” Patron István Török von Telekes in dessen Gruft beerdigt wurde. Die neue – mit Chor und 800 Sitzplätzen – Kirche, zum Bau sammelten 40 Gemeinden die Spenden, wurde 1734, am Martinitag geweiht. Als man 1750 Gergely Fábri zu Bischof wählte trat das kleine Dorf als Bischofssitz hervor. 1751 brachen „Religionsunruhen” aus: bei der Provokation kam es zum Todesfall, aus der Geldstrafe wurde die katholische Kapelle zu einer beträchtlichen Kirche erweitert, viele wurde in Haft genommen, Fábri musste fortgehen. Die Katholischen erreichten sogar, dass am Tage des Heiligen Stefan's die lutherische Kirche geschlossen blieb. Am Ende des Zeitalters, als der Orgelbauer Márton Kutsera der Pfarrer war, nahmen die Katholischen die Glocke weg. Die Genehmigung zum Bau eines neuen Glockenturmes kam nach der Bekanntgabe des Toleranzediktes 1785 an.

AZ ÚJ ZENGEDEZŐ MENNYEI KAR | Bárány György és Vázsonyi Márton szerkesztette énekeskönyv | 1743

AZ ÚJ ZENGEDEZŐ MENNYEI KAR | Gesangbuch, editiert von György Bárány und Márton Vázsonyi | 1743

FRANCKE, AUGUST HERMANN (1663–1727) lelkész, pedagógus, a hallei oktatási és szociális intézmények alapítója

FRANCKE, AUGUST HERMANN (1663–1727) Pfarrer, Pädagoge, Gründer der Frankeschen Stiftungen

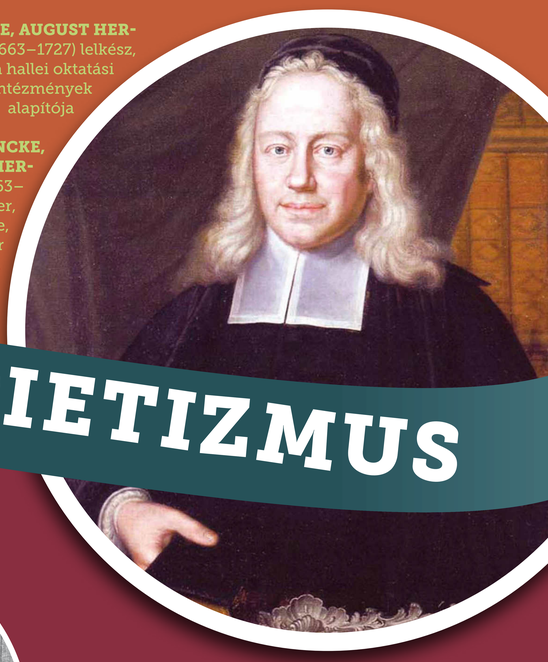

DUNÁNTÚLI PIETIZMUS

PIETISMUS IN TRANSDANUBIEN

Az álmoknak ugyan nem nagy hitelt adok, de azt erősen állítom, hogy az ördög néha mai nap is kígyó alakjában üldözi szerszámaival Istennek kegyes híveit és háborgatja Istennek országát. Mindazáltal mit sem törődöm a támadásával, hanem a Szentlélek segedelmével megerősödve felöveztem magamat a szent szolgálatra." (Fábri Gergely)

P

A pietizmus a 17–18. század protestáns megújulási mozgalma. A szó jelentése a *pietas* (jámborság) szóból ered. Jelentései: ájtatosság, istenfélelem, szelídség, jóság.

A német eredetű, elsősorban Jakob Spener és August Hermann Francke által képviselt pietizmus hazai képviselői a hallei és lipcsei egyetemeken tanult peregrinus magyar diákok voltak, akik később az oktatásban az anyanyelven való tanítást szorgalmazták. A felvidéki, a soproni, a győri és a pozsonyi iskolák, gimnáziumok a vallási megújulás, a pietizmus szolgálói és a felvilágosodás előfutárai voltak. Ezeket a tanításokat szorgalmazták tanterveikben, képviselték prédikációikban, irodalmi és tudományos műveikben.

A dunántúli pietizmus legjelentősebb képviselői: a pozsonyi líceum rektora, Bél Mátyás, a győri lelkész és bibliafordító Torkos András, a győri tanár és vadosfai lelkész Vázsonyi Márton, a nemescsói lelkész Kis Péter, valamint Tóth Stipkovits János és Fábri Gergely dunántúli püspökök. A kiváló német, pietista szellemű egyetemeken, elsősorban Halléban tanult magyar diákok természettudományi ismeretek birtokában jeles természettudósokká, botanikusokká váltak, mint például Hajnóczy József, Deccard János Kristóf, Loew Károly Frigyes, Frankovith Gergely, az első nyomtatásban is megjelent orvosi mű szerzője vagy a templomépítő Torkos József.

A pietizmus által ösztönzött lelki ébredés nagy erőt adott az üldözött hazai protestánsoknak. A pietista szellemű, anyanyelvű kegyességi irodalom segített abban, hogy a lelkész és tanító nélkül élő, iskolájuktól és templomuktól megfosztott protestánsok nemzedékeken át megtartsák hitüket.

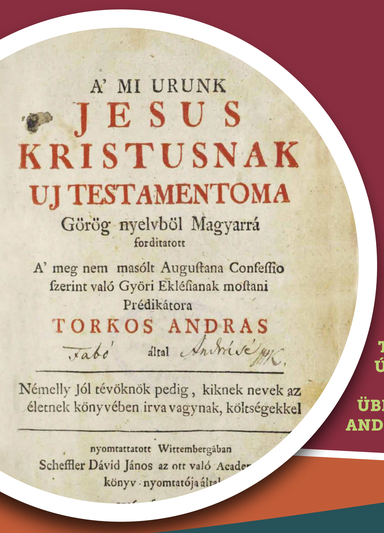

TORKOS ANDRÁS ÚJSZÖVETSÉG-FORDÍTÁSA | 1736

ÜBERSETZUNG DES NEUEN TESTAMENTS VON ANDRÁS TORKOS | 1736

BÉL MÁTYÁS (1684–1749) író, lelkész, történet- és földrajztudós, „Magyarország nagy dísze"

MÁTYÁS BÉL (1684–1749) Schriftsteller, Pfarrer, Historiker und Geograf, „Die grosse Zierde Ungarns"

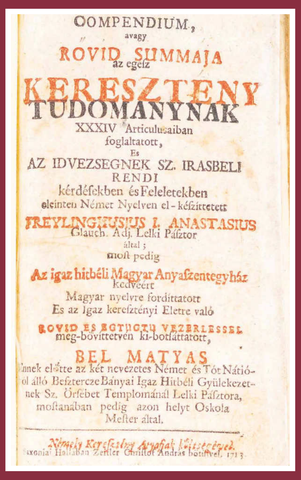

COMPENDIUM... | Freylinghusius, I. Anastasius kátéjának fordítása | A kátét a fordító, Bél Mátyás Torkos András lelkésznek ajánlja | Halle, 1713

COMPENDIUM... | Übersetzung des Katechismus von Freylinghusius, I. Anastasius | Mátyás Bél, der Übersetzer, widmet den Katechismus dem Pfarrer András Torkos | Halle, 1713

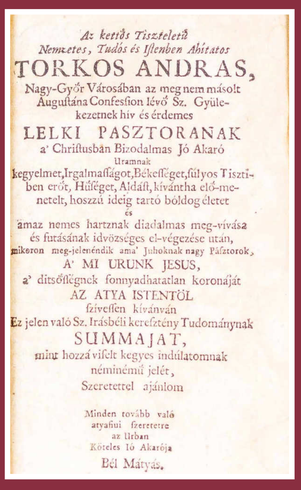

Den Träumen gebe ich keine grosse Glaubwürdigkeit, aber ich behaupte fest, dass der Teufel manchmal noch heute auch in Form einer Schlange mit ihren Werkzeugen die gnädigen Anhänger Gottes verfolgt und Gottes Reich beunruhigt." (Gergely Fábri)

P

Der Pietismus ist die protestantische Erneuerungsbewegung im 17-18. Jh. Das Wort kommt von pietas, d.h. Frömmigkeit. Seine Bedeutungen: Andacht, Gottesfurcht, Zahmheit, Güte.

Die ungarische Vertreter des von Jakob Spener und August Hermann Francke vertretenen deutsche Pietismus, waren Studenten von der Halleer und Leipziger Universität. Die urgierten den muttersprachlichen Unterricht. Die Schulen und Gymnasien in Oberungarn, Ödenburg, Raab und Pressburg waren die Vorläufer der Glaubenserneuerung, des Pietismus und der Auferklärung. Diese Lehren betrieben sie in den Lehrplänen, vertraten sie in den Predikten, literarischen und wissenschaftlichen Werken.

Als sie nach Ungarn zurückkehrten, als Pfarrer oder Lehrer, bürgerten sie den neuen, fortgeschrittenen Geist in den transdanubischen Gemeinden und in den Schulen ein. Die bedeutendsten Vertreter des Pietismus waren in Transdanubien: der Rektor des Pressburger Lyzeums Mátyás Bél, der Raaber Pfarrer und Bibelübersetzer András Torkos, der Raaber Lehrer und Vadosfaer Pfarrer Márton Vázsonyi, der Pfarrer aus Nemescsó Péter Kis, weiterhin János Tóth Stipkovits und Gergely Fábry, Bischöfe in Transdanubien. Von den ausgezeichneten deutschen, vom Pietismus geprägten Universitäten, vor allem den in Halle studierenden Ungarn kehrten diese im Besitz von naturwissenschaftlichen Kenntnissen zurück und wurden hervorragende Naturwissenschaftler, Botaniker, wie z.B. József Hajnóczy, János Kristóf Deccard, Károly Frigyes Loew, Gergely Frankovith, Autor des ersten ärztlichen Buches oder der Kirchenbauer József Torkos.

Das durch den Pietismus angeregte seelische Erwachen gab den verfolgten Protestanten in Ungarn eine grosse Kraft. Die von Pietismus geprägte, muttersprachliche Andachtsliteratur half darin, den Protestanten ohne Pfarrer und Lehrer, die ihren Schulen und Kirchen entzogen worden waren, ihren Glauben Generationen hindurch behalten zu können.

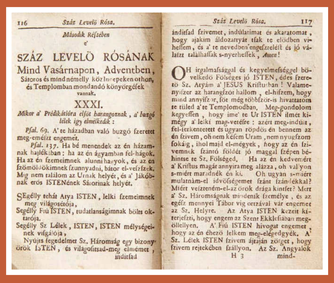
SZÁZ LEVELÖ RÓSÁNAK
Mind Vasárnapon, Adventtben,
Sáztzor és mind-ennémi kötlen-epekben-orban,
és Templomban mondanó könyörgések
vannak.
XXXI.

CENTIFOLIA AZAZ SZÁZ LEVELŰ RÓZSA | Hegyfalusi György († 1730) | „A legszebb evangélikus imádságoskönyv" | H. n. 1729

CENTIFOLIA DAS HEISST HUNDERTBLÄTTRIGE ROSE | György Hegyfalusi († 1730) | „Das schönste evangelische Gebetsbuch" | o.O. 1729

SZENT BIBLIA | Károli Gáspár fordítása | Családi bejegyzésekkel | 1776

HEILIGE BIBEL | Übersetzung von Gáspár Károli | Mit Familienbemerkungen | 1776

MAGÁN VALLÁSGYAKORLAT

RELIGIONSAUSÜBUNG IM PRIVATBEREICH

Az UR Jésus, szenteljen meg az ő Sz. Lelkének ereje által, és e' könyvnek olvasásából nevelt hitnek által írja bé nevedet amaz életnek és a' báránynak tündöklő könyvébe, mellyből jövendőben ki olvastatván, az én Istenemnek ama' mennyei szerelmes városába, a' szent Jerusálembe a›több Szentekkel együtt bé mehess." (Torkos András)

P

Az 1691-ben megjelent Explanatio Leopoldina bevezette a magyar közjogba a vallás nyilvános és magánygyakorlása közti, addig ismeretlen megkülönböztetést. A rendelet a nyilvános vallásgyakorlást azokra az artikuláris helyekre korlátozta, amelyeket az 1681. évi törvény felsorolt. Azokon a helyeken pedig, amelyek ebben a felsorolásban nem szerepeltek, a protestánsoknak csak a magánkultuszt, vagyis vallásos könyvekből történő felolvasásokat engedett meg szűk családi körben, házi áitatosság formájában.

A házi istentiszteletek tartásához minden házban szükség volt Bibliára vagy legalább Újszövetségre, valamint imádságos és énekeskönyvekre. Minthogy az írni-olvasni nem tudók aránya nagy volt, a lelkészek serkentették a szülőket a betűvetés elsajátítására: *„ne szégyeneljék azt tanulni koros emberek is, ha oly szerencsétlen nevelések esett, hogy ifjúságukban nem tanultak. Szülék gyermekeiket oktatás nélkül fel ne neveljék".* A hívek lelki táplálékáról áitatossági könyvek gondoskodtak. Nagy számban jelentek meg a tanításhoz káték, az elmélyüléshez imakönyvek, énekeskönyvek. Tudós lelkészek Újszövetség-fordításokkal, bibliamagyarázatok és egyházi beszédek megírásával segítették és szolgálták a lelki megújulást.

Sartorius Szabó János bibliafordításai, a dunántúli lelkészek által szerkesztett imakönyvek (Torkos András: Engesztelő áldozat, Hegyfalusi György: Centifolia, azaz száz levelű rózsa, Ács Mihály imakönyvei), a legnépszerűbb énekeskönyv (Bárány György és Vázsonyi Márton szerk.: Zengedező Mennyei Kar), egyházi beszédek, üdvözlő és búcsúztató versek mind-mind az őszinte és közvetlen bensőséges imádkozásra való példaadás művei.

METSZET Torkos András győri lelkész **ENGESZTELŐ ÁLDOZAT** c. imádságos könyvéből | 1787

Stich aus dem Gebetsbuch **„ENGESZTELŐ ÁLDOZAT"** des Raaber Pfarrers András Torkos

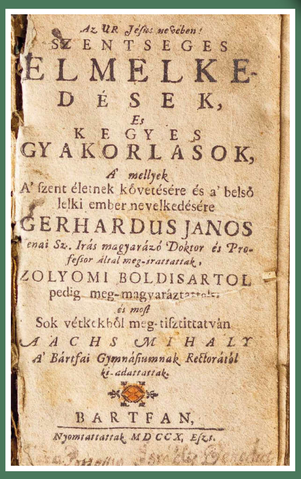
Az UR Jésus nevében!
SZENTSEGES
ELMELKE-
DÉSEK,
Es
KEGYES
GYAKORLASOK,
A' mellyek
A' szent életnek követésére és a' belső
lelki ember nevelkedésére
GERHARDUS JANOS
enai Sz. Irás magyarázó Doktor és Professor által meg-irattattak,
ZOLYOMI BOLDISARTOL
pedig meg-magyarázattatnak,
és most
Sok vétkekből meg-tiszteittatván
AACHS MIHALY
A' Bártfai Gymnásiumnak Rectorától
ki-adattattak.
BARTFAN,
Nyomtattattak MDCCX, Esztendőben.

ÁHÍTATOS KÖNYV | Gerhardus János, Zólyomi Boldizsár, Ács Mihály | Bártfa, 1710

ANDACHTSBUCH | János Gerhardus, Boldizsár Zólyomi, Mihály Ács | Bartfeld, 1710

Oedenburgisches
vollständiges
Gesang-Buch,
Darinnen
Die gewöhnlichen
Kirchen-Lieder und Psalmen
D. Martini Lutheri,
Und
Anderer geistreichen Männer/
Mit
Schönen neuen Liedern vermehret
und gebessert/
Nach Ordnung der Jahrs-Zeiten/
auch auf mancherley Fälle im
menschlichen Leben gerichtet/
zu finden,
Allen Gott liebenden Hertzen/ insonderheit aber der Evangel. Kirchen zu Oedenburg in Nieder-Ungarn zu sonderbarem Gebrauch.
Im Jahr Christi 1718.

SOPRONI NÉMET ÉNEKESKÖNYV | 1718

ÖDENBURGER DEUTSCHES GESANGBUCH | 1718

Az egy Idvözítő Áldott
UR JESUS NEVEBEN.
az igaz
IDVöSSEG UTTJÁRA MUTATO
és szent
PENITENTIA TARTASRA
SERKENGETö:
Magyar
LELKI ORA.
Avagy olly egész
ENEKES KOENYV,
A mellyben, nem csak á Graduálisból, Arány-Láncz-ból, Halotti-Könyvecskéből és Psalmusokból, sok fogyatkozásoktúl meg-tiszteitatott s-jó rendbe szedett Enekek, mint egy summában bé-foglaltatnak; de sok Német, Tsch és Deák nyelvekbül-is, ennek előtte nyomtatásban nem láttatott, buzgósággal tellyes Uj Isteni Dicsérettel-is fel-találtatnak: Most-ánban leg elöször, illyen formában, maga Magyar-hazájának lelki épülésére, világosságra ki botsátott.
M. SARTORIUS JANOS
Rosnó-Bányai Sz: Irás Magyarázó Iffiú, és ezen híres Academiában tanúló Magyaroknak, hites Ephorusa.

„Jesus soll Dich mit der Kraft des heiligen Geistes weihen..." (András Torkos)

P

Der Explanatio Leopoldina führte 1691 die Unterscheidung zwischen öffentlicher und die privater Ausübung der Religion ins öffentliche Recht ein. Die Anordnung beschränkte die öffentliche Ausübung auf die Artikularorte, die vom Gesetz 1681 erwähnt sind. In Orten, die in dieser Aufführung nicht vorkommen, wurde den Protestanten nur die Ausübung der Religion im familiären Bereich erlaubt, das heißt sie lasen nur aus Glaubensbücher vor, im Rahmen einer Hausandacht.

Zu den Hausgottesdienste brauchte man in allen Haushalte eine Bibel oder zumindest ein Neues Testament, weiterhin Gebetsbücher und Gesangsbücher. Da der Anteil der Analfabeten hoch war, ermunterten die Pfarrer die Eltern zum Erlernen des Lesens und Schreibens: *„Schämt euch nicht bejahrte Leute, wenn ihr in eurer Jugend nicht lernen konntet. Die Eltern sollen ihre Kinder ohne Unterricht nicht erziehen".* Andachtsbücher sorgten für seelische Nahrung der Gläubigen. In größerer Menge sind zum Unterricht Katechismen erschienen, zur Vertiefung Gebetsbücher, Gesangsbücher. Gelehrte Pfarrer halfen mit Übersetzungen des Neuen Testaments, mit Bibelerklärungen und Schreiben von kirchlichen Reden und dienten so der seelische Erneuerung.

Die Bibelübersetzungen von János Szabó Sartorius, von Pfarrern aus Transdanubien (András Torkos, György Hegyfalusi, Mihály Ács) verfasste Gebetsbücher, Gesangsbücher, kirchliche Reden, Gruss- und Abschiedsgedichte, alle diese Werke trugen zum aufrichtigen und unmittelbaren Gebet bei.

SZENICEI BÁRÁNY GYÖRGY CÍMERE | festett fa | a varsádi templom padjáról | 1792

WAPPEN VON GYÖRGY SZENICEI BÁRÁNY | bemaltes Holz | von der Bank der Varsáder Kirche | 1792

LELKI ÓRA | Sartorius János énekeskönyve | 1730
LELKI ÓRA | Gesangbuch von János Sartorius | 1730

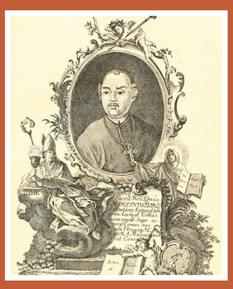

PADÁNYI BÍRÓ MÁRTON veszprémi püspök (1745-1762) | Sebastian Zeller metszete

MÁRTON PADÁNYI BÍRÓ, Veszprémer Bischof (1745-1762) | Stich von Sebastian Zeller

MÁRIA TERÉZIA MAGYAR KIRÁLYNŐ (1740-1780) | Martin van Meytens portréja | 1759

MARIA THERESIA, UNGARISCHE KÖNIGIN (1740-1780) | Porträt von Martin van Meytens | 1759

EGYHÁZÜLDÖZÉS

KIRCHENVERFOLGUNG

„Itt következett a Vados-falvai gyöpön Szent István király vérrel festett napja"
(Fábri Gergely)

P

A Rákóczi-szabadságharc leverését követő időben, III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt sokkal nagyobb arányban szűnt meg a nyilvános vallásgyakorlat, mint az ellenreformáció korábbi, véres időszakában. Virágzó gyülekezetek sora pusztult el. Padányi Bíró Márton veszprémi püspök – egyházi és főispáni hatalmát egyaránt felhasználva – egymaga több mint ötven protestáns gyülekezet felszámolását érte el 1745 és 1762 között.

Az evangélikusok hitük megtartásáért gyakran az elvándorlást választották. Vas megyéből így telepedett több vend evangélikus Zalába, az artikuláris Surd közelébe, ahol 1755 és 1772 között Kuzmics István prédikált, aki elkészítette az Újszövetség vend nyelvű fordítását. Azonban Kuzmicsnak is megtiltották, hogy faluja határán túl egyházi szolgálatot végezhessen.

Az erőszakos térítésnek több alkalommal, erővel is próbáltak ellenállni a gyülekezetek tagjai. 1751-ben Vadosfára, a színtiszta evangélikus, artikuláris joggal bíró faluba, melynek lelkésze a tudós Fábri Gergely püspök volt, egy katolikus nemes kápolnát építtetett. A felszentelésre érkező katolikus körmenettől a templomukat és vallásgyakorlatukat féltő helyiek megrémültek, és a szóbeli provokáció tettlegességig fajult. A törvény természetesen csak az evangélikusokra csapott le teljes szigorával – a püspököt elhúzódó pereskedés után elmozdították hivatalából és gyülekezetéből, másokat hosszú börtönbüntetésre és botozásra ítéltek.

NOUVI
ZÁKON
A Ujj
TESTAMENTOM
GOSZPODNA NASEGA
JEZUSA KRISZTUSA
ZDAJ OPRVICS
zGRCSKOGA NA SZTÁRI
SZLOVENSZKI JEZIK OBRNYENI
PO
STEVAN KUZMICSI SURDÁNSZKOM.
F.

VU POSONI, MDCCCXVII.
Stámpani z Piszkmi Belnajevoj Jerbcsini.

KUZMICS ISTVÁN ÚJSZÖVETSÉG fordítása | az 1817-es pozsonyi kiadás címlapja

Die Übersetzung des **NEUEN TESTAMENTS VON ŠTEVAN KÜZMIČ** | Titelseite der 1817-er Pressburger Ausgabe

III. KÁROLY MAGYAR KIRÁLY (1711-1740) | Gottfried Auerbach portréja

KARL III., UNGARISCHER KÖNIG (1711-1740) | Porträt von Gottfried Auerbach

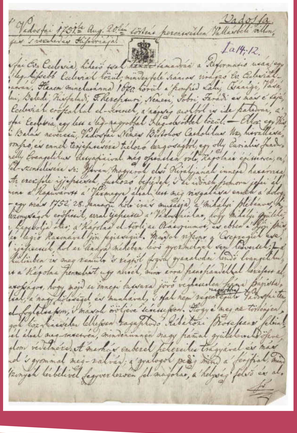

AZ 1751. ÉVI „VADOSFAI ZAVARGÁS" leírásának első oldala 1831-ből | kézirat

Die erste Seite über die Beschreibung **DER „UNRUHEN IN VADOSFA" 1751** aus dem Jahr 1831 | Manuskript

„Hier in Vadosfa geschah der mit Blut bemalte Heilige Stefanstag."
(Gergely Fábri)

P

Nach der Niederlage des Rákóczi'schen Freiheitskampfes, unter der Herrschaft von Karl IV. und Maria Theresia, endete die öffentliche Religionsausübung in gröserem Umfang als in früherer, blutiger Zeit der Gegenreformation. Eine Reihe von Gemeinden wurde vernichtet. Márton Padányi Bíró, Bischof von Veszprém – seine kirchliche und obergespannliche Macht benutzend – erreichte allein zwischen 1745 und 1762 die Auflösung von mehr als 50 Gemeinden.

Die Evangelischen wählten, um ihren Glauben behalten zu können, oft die Abwanderung. Aus dem Komitat Eisenburg ließen sich so mehrere evangelischen Wenden in Zala, in der Nähe des Artikularortes Surd, nieder, wo zwischen 1755-1772 Števan Küzmič predigte, der das Neue Testament ins Wendische übersetzte. Es wurde aber auch ihm verboten, ausserhalb des Dorfes kirchliche Dienste zu leisten.

Gegen die gewaltsame Bekehrung versuchten die Miglieder der Gemeinden öfters Widerstand zu leisten. 1751 baute ein katholischer Adeliger in Vadosfa, in einem rein evangelischen Ort mit Artikularrecht, dessen Pfarrer der Gelehrte Bischof Gergely Fábri war, eine katholische Kapelle. Die Einheimischen hatten Angst vor der katholischen Prozession und machten sich Sorgen um ihre Kirche und freie Religionsausübung. Die mündliche Provokation eskalierte zur Handgreiflichkeiten. Die Strenge des Gesetzes traf natürlich nur die Evangelischen – der Bischof wurde nach langer Prozessführung aus seinem Amt und aus seiner Gemeinde entlassen, andere wurden zu langem Kerker und zur Prügelstrafe verurteilt.

A PERLAKY CSALÁD CÍMERE

WAPPEN DER FAMILIE PERLAKY

NEMESI VALLÁSSZABADSÁG

ADELIGE RELIGIONSFREIHEIT

„Hogy a vallás gyakorlata, úgy a báróknak, mágnásoknak és nemeseknek, mint a szabad városoknak és az ország összes karainak és rendeinek (...) mindenütt szabad legyen." 1608/1. tc.

P

Nemescsó, Nemeskér, Nemesdömölk – olvashattuk a dunántúli evangélikus falvak nevét régi névtáraink ban. A települések nevében a nemes előtag azt jelentette, hogy lakói nemes emberek. Nem voltak gazdagabbak a környékbelieknél, életmódjuk sem tért el alapvetően a szomszéd falvak lakóitól. A nemesség jogi kategória, a rendek rendelkeztek teljes körű politikai jogokkal, amelyekhez ez időben a szabad vallásgyakorlat is tartozott. A vallásszabadságot garantáló törvények személyükben a nemeseknek tették lehetővé, hogy protestáns hitüket szabadon és nyilvánosan gyakorolhassák. Az ellenreformáció idején ezért a városok mellett a nemesi falvaknak volt arra leginkább esélyük, hogy megőrizzék templomukat, lelkészüket.

A bizonytalanság és üldöztetés körülményei között a lelkészi pályát is leginkább a nemesek választották. Ha az elüldözéstől nem is védte meg őket nemesi kiváltságuk, személyi szabadságuk kevésbé volt fenyegetett. Amikor a dunántúli egyházkerület 1742-ben, hetven év „árvaság" után ismét püspököt választott, fontos szempont volt az is, hogy nemes ember kerüljön arra a pozícióra, amelyet a hatóságok leginkább szemmel tartottak. A vadosfai „zavargások" után, 1753-ban Fábri Gergelyt nemesi rangja ellenére is megfosztották püspöki tisztségétől és parókiájától, de legalább börtönéből megszabadulhatott. Ebben a korszakban a több generációs lelkészcsaládokat is a nemesek között találjuk. Ilyen família volt a Perlaky, akik ezekben az évtizedekben két püspököt is (József 1736–39-ig és Gábor 1771–86-ig) adtak az egyházkerületnek.

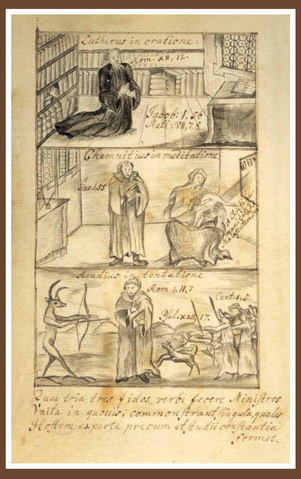

PERLAKY GÁBOR EMLÉKKÖNYVÉNEK címlapja | 1753

Titelseite **DES GEDENKBUCHES VON GÁBOR PERLAKY** | 1753

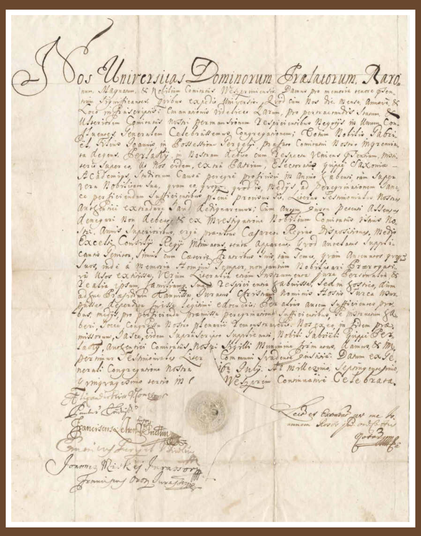

A PERLAKY CSALÁD NEMESI LEVELÉNEK megújítása |1753

Erneuerung der **ADELSURKUNDE DER FAMILIE PERLAKY** |1753

„Damit die Religionsausübung, sowohl für die Freiherr, als auch für die Magnanten und Adeligen, sowie in den königlichen Freistädten und für alle Stände des Landes (...) überall frei wird." (Art. I/1608.)

P

Nemescsó, Nemeskér, Nemesdömölk – konnten wir die transdanubischen Dorfnamen in unseren alten Verzeichnisse lesen. Die Vorsilbe „nemes - adlig" bedeutete, dass die Einwohner Adelige sind. Sie waren nicht reicher als die Umwohner, ihr Lebensstil wich nicht bedeutend von den Einwohnern der umliegenden Dörfer ab. Der Adelsstand ist eine rechtliche Kategorie, die Stände verfügten über die vollen politischen Rechte, dazu gehörte zu dieser Zeit die freie Religionsausübung. Die Religionsfreiheit garantierende Gesetze ermöglichten den Adeligen, dass sie ihre protestantische Religion frei und offen ausüben konnten. Während der Gegenreformation hatten neben den Städten die Adelsdörfer die grösste Chance, ihre Kirchen und ihre Pfarrer zu behalten.

In den unsicheren und durch Verfolgung geprägten Umständen wählten besonders viele Adeligen die Laufbahn eines Pfarrers. Auch wenn ihre Adelsprivilegien sie von der Verfolgung nicht schützen konnten, ihre persönliche Freiheit war nicht so bedroht. Als der Transdanubische Kirchendistrikt 1742 nach 70 Jahre "Waisenstand" wieder einen Bischof wählte, war ein wichtiger Gesichtspunkt, dass auf diese Position ein Adeliger gelangen sollte. Nach den „Unruhen" in Vadosfa wurde Gergely Fábri, trotz seines Adelstitels, des Bischofsamtes und Pfarramtes enthoben, aber zumindest konnte er sich vom Kerker befreien. Zu dieser Zeit finden wir Pfarrerfamilien in mehreren Generationen unter den Adeligen. So eine Famile war die Perlaky, die in diesen Jahrzenten zwei Bischöfe (József 1736-1739 und Gábor 1771-1786) dem Kirchendistrikt gaben.

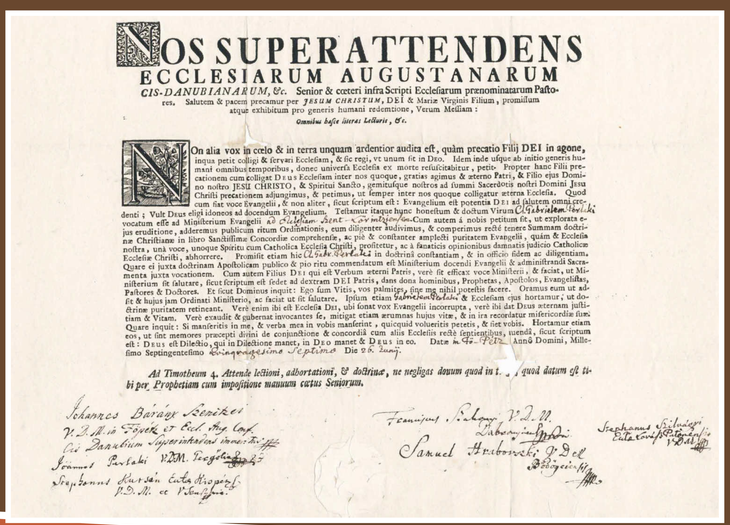

NOS SUPERATTENDENS
ECCLESIARUM AUGUSTANARUM
CIS-DANUBIANARUM, &c. Senior & ceteri infra Scripti Ecclesiarum prænominatarum Pastores. Salutem & pacem precamur per JESUM CHRISTUM, DEI & Mariæ Virginis Filium, promissum atque exhibitum pro generis humani redemtione, Verum Messiam:

PERLAKY GÁBOR LELKÉSZI OKLEVELE | 1757
PFARRERURKUNDE VON GÁBOR PERLAKY | 1757

A MESTERHÁZY-CSALÁD CÍMERE | Az 1436-os címerlevél alapján készített rekonstrukció

WAPPEN DER FAMILIE MESTERHÁZY | Rekonstruktion nach der Wappenbrief von 1436

TÖRÖK MIHÁLY CÍMERE az uraiújfalui templom keresztelőmedencéjén | 1795

WAPPEN VON MIHÁLY TÖRÖK auf dem Taufbecken der Kirche in Uraiújfalu | 1795

PATRÓNUS CSALÁDOK

PATRONAGEFAMILIEN

„De mind ennyi nyomorúságunkban ki volt pártfogónk? Ó, a több jó Urak között legfőbbképpen legdicséretesebben, legszorgalmatosabban a tekintetes telekesi Török István Úr."

P

Nádasdy, Erdődi, Esterházy, Batthyány: a 17. század első feléig e családok támogatásának volt köszönhető, hogy a Dunántúlon több mint 300 evangélikus gyülekezet alakulhatott. Bár a hatalom jogilag a katolikus Habsburg uralkodóké volt, a főrendek birtokaikon a *Cuius regio, eius religio* (akié a birtok, azé a vallás) elve alapján nem hagyták a rekatolizációt érvényre jutni. A 17. század második felében ugyanezek a főnemesi családok katolizáltak, protestáns lelkészeiket elűzték, birtokaikon pedig veszélybe került az evangélikus vallásgyakorlat.

Új pártfogók jelentek meg ekkor a nyugat-magyarországi evangélikusok történetében: az Ostffy, Vitnyédy, Telekesi Török, Sztrokay, Mesterházy etc. családok jómódú, birtokos, köznemesi családok megmaradtak evangélikus hitük mellett. Vallásukért szinte reménytelen küzdelmet folytattak: az 1681-es soproni országgyűlésen már csak a rendek 20%-a volt protestáns. Hivatali és anyagi előmenetelük ellehetetlenült, amíg hűségesek maradtak hitvallásukhoz. Személyi védettségüket, anyagi erejüket arra használták, hogy lassítsák a templomok elvételét, a lelkészek elűzését. Alkalmas és alkalmatlan időben felléptek az országgyűléseken, vagy az uralkodó előtt a protestánsok jogaink megvédelmezéséért. Egyházmegyei és egyházkerületi felügyelőkként vezetői is voltak egyházuknak. Nagyobb részt az ő hűségüknek és áldozatvállalásuknak köszönhető, hogy az egyre szűkülő „régió" területén megmaradhatott a nyilvános protestáns „relígió" kicsiny magja, alig 40 evangélikus gyülekezet.

A ZMESKÁL CSALÁD CÍMERE a téti templom padján | 1780

WAPPEN DER FAMILIE ZMESKÁL auf der Bank der Téter Kirche | 1780

TÉGLA WEÖRES PÁL MONOGRAMJÁVAL | 18. század közepe | Weöres Pál a nemescsói gyülekezet patrónusa volt.

ZIEGEL MIT MONOGRAMM VON PÁL WEÖRES | Mitte des 18. Jhs | Er war Patronage der Gemeinde in Nemescsó

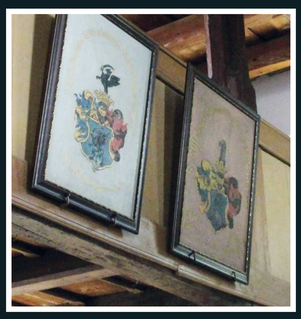

PATRÓNUS CSALÁDOK CÍMEREI a nemescsói templom karzatán

WAPPEN DER PATRONAGEFAMILIEN auf der Galerie der Kirche

„Aber in so vielen Elend, wer war unser Beschützer? O, unter den vielen guten Herren, am besondersten, am lobenswertestens und am fleißigsten der Herr István Török von Telekes."

P

Nádasdy, Erdődi, Esterházy, Batthyány: bis zur Ersten Hälfte des 17. Jhs. konnte man diesen Familien danken, dass in Transdanubien mehr als 300 evangelischen Gemeinden sich bilden konnten. Obwohl die Macht rechtlich dem katholischen Habsburg Herrscher gehörte, die Aristokraten auf ihren Gütern nach dem Prinzip *Cuius regio, eius religio* (wessen Gebiet, dessen Religion) ließen die Rekatholisation nicht zur Geltung kommen. In der zweiten Hälfte des 17. Jhrs. rekatholisierten sich dieselben hochadeligen Familien, ihre protestantischen Pfarrer vetrieben sie, auf ihren Güter kam die evangelische Religionsausübung in Gefahr.

Neue Beschützer erschienen zu dieser Zeit in der Geschichte der Evangelischen in Transdanubien: Ostffy, Vitnyédy, Telekesi Török, Sztrokay, Mesterházy usw. sind alle vermögende, kleinadelige Familien, die ihre evangelische Religion behielten. Für ihre Religion führten sie einen fast hoffnungslosen Kampf: im Ödenburger Landtag 1681 war nur knapp 20% der Stände evangelisch. Ihr Amts- und materielles Avancieren wurde unmöglich, solange sie ihrem Glauben treu blieben. Ihren persönlichen Schutz, ihre finanziellen Mitteln benutzten sie, um die Übernahme der Kirchen und die Vertreibung der Pfarrer zu bremsen. In geeigneten und ungeeigneten Zeitpunkten traten sie auf dem Landtage auf, oder vor dem Herrscher zum Schutz der Rechte der Protestanten. Als Dechanats- und Bezirkskuratoren waren sie Leiter ihrer Kirche. Grössten Teils ist es ihren Treue und Opferbereitschaft zu verdanken, dass es auf dem Gebiet einer immer engeren Region, ein kleiner Kern der öffentlichen protestantischen Religion aufrechterhalten bleiben konnte – in kaum 40 Gemeinden.

AZ OSTFFY KASTÉLY Ostffyasszonyfán | 19. század első fele

SCHLOSS OSTFFY IN OSTFFYASSZONYFA | erste Hälfte des 19. Jhs

EMLÉKLAP II. JÓZSEF TÜRELMI RENDELETÉRE | J. B. Beer | Papír, rézmetszet

GEDENKBLATT ZUM ANLASS DES TOLERANZEDIKTES | Papier, Kupferstich

II. JÓZSEF PORTRÉJA | vászon, olaj | Rajka, 18. sz. vége. | A türelmi rendelet után számos evangélikus gyülekezet rótta le azzal háláját, hogy nevét megörökítette egy kronosztichonos táblán vagy elhelyezte portréját a templomban.

PORTRÄT VON JOSEF II. | Leinen, Öl | Rajka | Ende des 18. Jhs | Nach dem Toleranzedikt entrichteten mehrere evangelischen Gemeinden ihre Dankbarkeit so, dass sie sein Porträt in der Kirche aufhängten

TÜRELMI RENDELET

DER TOLERANZEDIKT

Mindent a népért, semmit a nép által.
(II. József)

P

II. József (1780–1790) a birodalomban tett utazásai során meggyőződött arról, hogy a vallásjogi szabályozás feszültséget szül az alattvalók között, továbbá a kormányzat számára is hátrányos. A kalapos király lazítani akarta az egyháznak, mint a birodalom támaszának függését a pápától.

1781 áprilisában a magyarországi protestánsok közös panasziratot nyújtottak be II. Józsefnek, aki erre addig nem tapasztalt engedékenységgel rendezte a vallásjogi kérdéseket. Ez az intézkedés nem változtatott a katolicizmus államvallási státuszán, a nyilvános vallásgyakorlatot pedig ezután is kizárólag a „pápista" híveknek engedélyezték.

A császár rendelete nyomán az idáig családi hitéletre szorított protestánsok és görögkeletiek lehetőséget kaptak arra, hogy – amennyiben egy településen 100 családnál többen élnek – építhessenek maguknak saját templomot, és szabadon gyakorolhassák vallásukat. II. József ugyanakkor kikötötte, hogy a felépülő imaház se haranggal, se toronnyal ne rendelkezzen, ajtaja pedig ne az utca felé nyíljon. A türelmi rendeletben az uralkodó megtiltotta, hogy bárkit hite miatt üldözzenek, egyúttal pedig a protestáns lelkészeket felszabadította a katolikus püspökök ellenőrzése alól. Engedménynek tekinthető, hogy a vegyes házasságban protestáns anyától született lányok ezentúl megtarthatták anyjuk hitét.

Az uralkodó halálos ágyán a jobbágyokra és az alsópapságra vonatkozó rendelet mellett ezen intézkedését sem volt hajlandó visszavonni.

ÉREM A TÜRELMI RENDELET EMLÉKÉRE | Reich, Johann Christian (1740–1814) | ónötvözet | 1782

MÜNZE ZUM GEDENKEN AN DEN TOLERANZEDIKT | Reich, Johann Christian (1740–1814) | Zinn-Legierung | 1782

A TÜRELMI RENDELET ALLEGÓRIÁJA | Ismeretlen magyar mester | vászon, olaj | 18. sz. vége

ALLEGORIE DES TOLERANZEDIKTES | Unbekannter ungarischer Meister | Leinen, Öl | Ende des 18. Jhs

„SZERETETNEK ELEDELE" | Ismeretlen metsző | Papír, rézmetszet | 1782

A közös úrvacsorai liturgiát előlegező asztal mellett II. József áll: „Pax vobis!" „Bár békésen isztok, amint az Úr akarta, adjátok meg nekem és Istennek, amint parancsolta." Az alsó, dicsőítő szöveg párhuzamot von: ahogy az egyiptomi éhségtől megmentette népét az őszövetségi József, úgy szabadította fel alattvalóit II. József vallásügyi rendelete. A kronosztichon az 1782-es évszámot adja ki, hosszú életet és üdvösséget kívánva a királynak.

„SZERETETNEK ELEDELE" | unbekannter Autor | Papier, Kupferstich | 1782

Neben dem gemeinsamen Abendmahlstisch steht Josef II.: „Pax vobis!" „Obwohl ihr friedlich trinkt, wie es Gott wollte, gebt mir und Gott, wie er es befahl." Der untere, preisende Text zieht eine Parallele: wie Josef sein altestamentliches Volk vom ägyptischen Hunger rettete, so befreite der Religionserlass von Josef II. seine Untertanen. Das Chronostichon gibt die Jahreszahl 1782 aus, und wünscht Josef II. ein langes Leben und Heil.

Alles für das Volk; nichts durch das Volk
(Josef II.)

P

Josef II.(1780–1790, als ungarischer König) vergewisserte sich während seiner Reisen im Reich, dass die Religionsrechtsregelung zwischen den Untertanen Spannungen verursacht, und sogar für die Regierung nachteilig ist. Der „Hutkönig" versuchte die Bindung der Kirche, als eine Stütze des Reiches, vom Papst zu lockern.

Im April 1781 reichten die Protestanten einen gemeinsamen Beschwerdebrief bei Josef II. ein, der darauf in einer bis dorthin noch nicht erfahrene Nachgiebigkeit die religionsrechtlichen Fragen ordnete. Diese Anordnung veränderte den Staatsreligionsatus des Katholizismus nicht, die öffentliche Religionsausübung war auch nur den „Papisten" erlaubt.

Laut der Anordnung des Königs bekamen die Protestanten und Griechischortodoxen, die bisher ihr Glauben nur im Familienbereich erleben durften, jetzt die Möglichkeit – falls in einer Ortschaft mehr als 100 Familien leben – eine eigene Kirche zu bauen und frei ihre Religion auszuüben. Gleichzeitig verlangte Josef II., dass die Bethäuser ohne Glocken und ohne Türme aufgebaut werden mussten, außerdem durfte der Eingang nicht an der Straße liegen. Im Toleranzedikt verbot der Herscher, dass jemand wegen seiner Religion verfolgt wird, gleichzeitig befreite er die protestantischen Pfarrer von der Aufsicht der katholischen Bischöfe. Als Zugeständnis können wir betrachten, dass Mädchen aus Mischehen mit protestantischer Mutter den Glauben ihrer Mutter behalten durften

Der König war auch auf seinem Todesbett nicht bereit, neben diesen die Anordnungen bezüglich der Leibeigenen und der niederen Geistlichkeit zurückzuziehen.